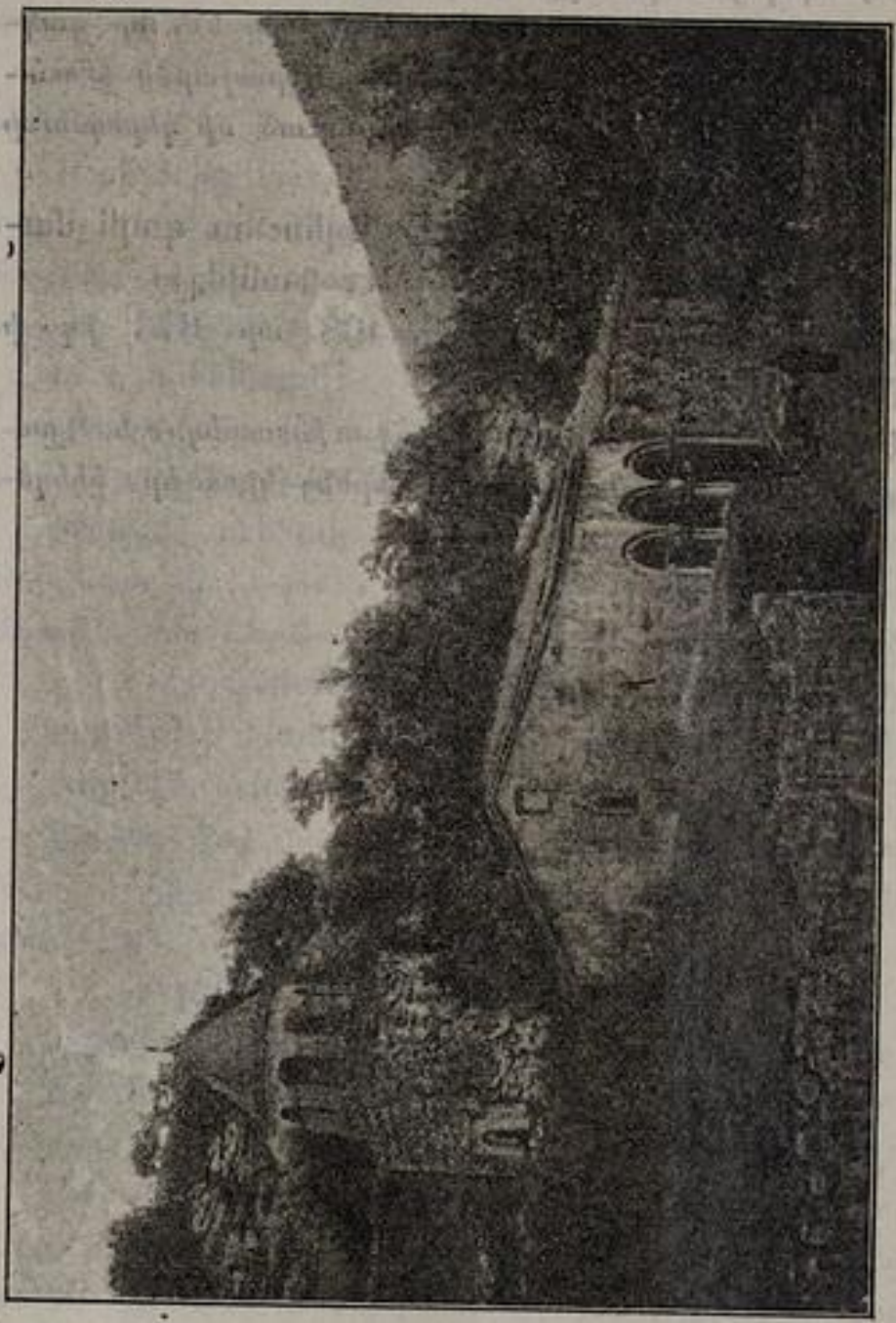

ՆՇԱՆԱՒՈՐ ՎԱՆՔԵՐ

Չարեֆայ անապատ.— Գտնուում է Գետաբէկից դէպի արեւելահիւսիս, մօտ Տ վերստ հեռաւորութեամբ, Չամքոր դետի

ՏՈՒՆՆԱՅԻՆ ՎԱՆՔԵՐ

ձախ ափին, մի փոքրիկ հարթութեան վրայ։ Վանքից փոքր ինչ հիւսիս, բլրակի վրայ կանգնած է զանդակատունը, իսկ

փոքր ինչ արևմուտք՝ սեղանատունը: Վանքը պատած է պարսպով, որին կից կան այժմ քսանհինգից ավելի, քարէ, թաղակապ փոքր խցեր:

Այս վանքը հիմնել է Դաւիթ եպիսկոպոսը ՓԷ. դարում: Վանքը, որ կոչւում է ս. Աստուածածին, 17,28 մետր (8 սափէն) երկարութեան, 9,72 մ. ($4\frac{1}{2}$ սափէն) լայնութեան և մօտ 8,64 մ. (4 սափէն) բարձրութեան մի հասարակ շինութիւն է, չորս քառանկիւնի սիւների վրայ հաստատուած: Ունի երկու աւանդատուն, եօթը փոքրիկ պատուհան և երկու դուռն արևմտեան կողմում, որոնցից աջակողմեանը վերաշինուած է տաշած քարերով և վերին մասում մի սեղան պատրաստած: Կարծւում է, թէ երբեմն այստեղ սանդուխտներ էլ են եղել և Համբարձման տօնին բարձրացել այդտեղ են պատարագ մատուցել:

Այս դուռը բացւում է մի նոր, կարմիր, տաշած քարից շինուած դաւթի մէջ, որ 8 մ. (11 արշ.) երկարութիւն, 6,48 մ. 3 սափ.) լայնութիւն և եկեղեցուց 0,18 մետր ($\frac{1}{4}$ արշին) ավելի բարձրութիւն ունի: Կամարները բոլորում են երկու ամբողջ և սրանց հանդէպ երկական կեղծ սիւների վրայ, բաժանելով դաւթը երկու մասի (ref), որոնցից աջը ավելի լայն է: Այս դաւթի հարաւային կողմում, մի գեղեցիկ, նշխերով եզրափակուած դուռ բացւում է նոյն երկարութեան և 2,88 մ. (4 արշին) լայնութեան մի սրահի մէջ, որի առաջի մասը երկու գեղեցիկ, ութակաղմ սիւների վրայ բոլորող երեք կամարներ են կազմում, որոնցից միջինի ձեղունը գմբէթաձև բարձրացած է. այստեղից, երևի, երբեմն զանգակներ են կախուած եղել:

Դաւթի հարաւային դռան վրայ գրուած է.

Ջնորհօք Այն կալի կառուցաւ ւամեհափրկչի վեր
նասունս քեղի Հագւոյ նեմարթի եկեղեցիս սուրբ եւ
գաւիթ գովելի ի հայրապետութեան (տեղը բաց է թողնուած)
ժինեցաւ այս ձեռամբ քո ներսէսի հանդերձ հ. եղ-
գարհ՝ ամեն ի՝ փրկութիւն հոգոց մերոց, ուր ընթեռ-
նուր յիշեցէք մեզ ի Քս. ամէն. թվ. ՌՃԼ Գ.

Արևմտեան դռան վրայ էլ գրուած է. Սուրբ խաչս

բարեխաւս սէր Մովսէսին ներսէսեանց վասն փրկութեան հոգւոյ բարխուսարին, որք բազում սիրով ետուն շինել զգաւիք սուրբ եկեղեցւոյն:

Ջանդակատունը 6,12 մ. ($8\frac{1}{2}$ արշին) լայնութեան, նոյնքան երկարութեան և 2—3 մ. (3—4 արշ.) բարձրութեան քառանկիւնի մի հասարակ շէնք է, որի վրայ բարձրանում է ութ սիւների վրայ յանկած մի գմբէթ:

Ջանդակատունը ունի միայն մի դուռն, որի կամարակալ քարի վրայ գրուած է.

Կամօքն Այ շինեցաւ զանգակատունս յանուն սրբոց հրեշտակապետացն Միքայէլի եւ Գաբրիէլի. ի հայրապետութեան Պետրոսի սրբազան կաթողիկոսին ի տանս Աղուանից եւ յառաջնորդութեան սուրբ ուլիսիս եւ անապատիս Չարեֆայ Սարգիս վարդապետի. ձեռնաւորեամբ եւ աղօթիւմ ճ. միաբանից կատարումն եղել սբ խորանիս ի փառս Այ. արդ ես Քրիստոսի ծառայ Սարգիս վարդապետս եւ աղօթաւոր եղբարս շինեցաք զսուրբ կաթողիկէս, ի փրկութիւն հոգւոց մերոց. եւ ամենայն ճեսեռողաց, որք ընթեռնուք յիշեցէք զմեզ ի Քս. թվ. ՌՃ եւ Ը.

Սեղանատունը 25 մ. (11 սաժէն և 2 արշին) երկարութեան, 8,64 մ. (4 սաժէն) լայնութեան և մօտ 6,5 մ. (3 սաժէն) բարձրութեան կամարակապ մի շէնք է, լուսաւորուած նեղ և փոքր պատուհաններով: Քարէ երկշար սեղանները այժմ քանդուած են: Սեղանատան մօտ գտնուում է խոհանոցը:

Պարսպի դռան կամարի վրայ գրուած է.

Ես Մկրտիչ վարդապետս շինեցի պարսպս, որ եղել խառչ իր. թուման. Ովանէս վարդապետն տուաւ ժ թուման. շինեցաւ ի խաւանութեամբ սորա:

Այս եկեղեցուց փոքր ինչ հեռու, արևելեան կողմը դրտընում է «Հարանց մատուռը», որի վրայ կայ հետևեալ արձանագրութիւնը.

Ի հայրապետութեան Տեառն Պետրոսի կաթողիկոսին, եւ Քրիստոսի ծառայ Սարգիս վարդապետս

կանգնեցի զխաչս ՚ի լուսաւորութիւն հոգւոյ իմոյ, եւ ծնողաց իմոց Տէր Յաւանէսին Եղիսաբէթին եւ միաբանիցս, որի աստ կան հանգուցեալ, եւ ամենայն ողորմածաց վերոց. Քրիստոս Աստուած մեր լուսաւորեսցէ հոգւով եւ մարմնով աստ, եւ յաւրն դասաստանին, եւ որի ընթեռնուի յիւեցէի ի Քրիստոս զՄեղիքն կազմաւորս:

Այս մատրան մէջ գտնուում է Սարգիս վարդապետի գերեզմանը, որի մասին Հայր Զալալեանը հետեւեալ աւանդութիւնն է պատմում: Մի պարսիկ իւր ռիսերիմ թշնամուն սպանել է և կամենալով իւր անձի վրայից քերել սպանութեան ոճիրը, սպանուածի գին գիշերը ձգել է վանքիս դռանը: Եւ երբ պարսիկները լսել են այս սպանութեան մասին, սկսել են նեղել և տանջել վանականներին իբրև դաւաճանների: Բայց Սարգիս վարդապետը Աստուծու շնորհիւ, դատաւորների առաջ հարցրել է մեռելին թէ ով է եղել նրա սպանողը և սա կենդանի բարբառով ցոյց է տուել իւր սպանողին և այսպիսով աղատել միաբանութիւնը վտանգից *):

Վանքը ունի 2800 դեսեատին անտառ, հինգ ձմեռանոց, որ կապալով են տրուում անասուններ պահելու, մի ջրաղաց երկու քարանի, 40 գլուխ տաւար, մի քանի ձի, էշ և այլն:

Վանքը պահպանում է արժ. Աստուածատուր վարդապետը, որ քսան և հինգ տարուց ի վեր վանահայր է այս վանքում և իւր անխոնջ աշխատութեամբ վերջ ի վերջոյ կարողացել է յետ խլել վանքապատկան անտառը, որի համար և Վեհափառի կողմից արժանացել է խաչի և օրհնութեան **):

Վանքի արևելեան պատի մօտ կան երկու միմեանց կից տապանաքարեր, որոնք թաղուած են հողի մէջ, սրանցից մինի վրայ կալ հետեւեալ տապանագիրը. Այս է հանգիստ Դաւիթ եպիսկոպոսին թուին ՌՂԲ:

Փառիսոսի վանի. — Գտնուում է Ղալաքեանդից արևելահարաւ, Տանձուտից վերև, մի անտառապատ սարահարթի վրայ:

*) Զալալեան. Անաստարհորդութիւն. հ. Ա. եր. 164:

**) Պէտք է նաև ասել, որ շատ շշուշներ կան նրա մասին:

Արևմտեան կողմից հոսում է մի փոքրիկ առուակ, որ գնում, թափւում է Տանձուտի գետի մէջ, իսկ արևելեան կողմը բարձրանում է Չոպան-դաղը: Այստեղ, ամուր պարսպի մէջ կանգնած են երկու, բաւական մեծ եկեղեցիներ և մի մատուռ, երեքն էլ դեռ ևս կանգուն: Եկեղեցիները միաջափ են, շէ մետր երկարութեան և 12 մ. լայնութեան, երկուսն էլ ունին մի մի կամարակապ գաւիթ: Մատուռը ևս ունի փոքրիկ գաւիթ և սրա մօտ՝ զանգակատուն, սրբատաշ քարից շինուած: Մատուռի դռան կամարակալ քարի վրայ, մի անարուեստ խաչի թւերի մէջ գրուած է. Ն. Խ. Գ. Մուսէս երէց: Մատուռի մէջ, աջ կողմի պատում կայ մի գաղտնի մեծ պահարան:

Պարսպի մէջ կան բաւական թուով խցեր, որ բալորովին քանդուած են. կայ հաւ մի ջրավազան: Թէ վանքերի շուրջը և թէ պարսպից դուրս կան բաւական գերեզմաններ:

Ս. Թառգմանչաց վանք.—Գտնւում է խաչակապ գիւղից դէպի հիւսիս, հազիւ չորս վերստ հեռաւորութեամբ մի գեղեցիկ սարահարթի վրայ: Վանքը խաչաձև է և զմրէթաւոր 11 մետր երկարութեան և 10 մետր լայնութեան: Ունի մի աւագ և երկու փոքր խորան, ինչպէս և երկու խորհրդարան: Տասը լուսամուտ առատութեամբ լոյս են սփռում: Վանքին կից կայ մի գաւիթ, ուր ամփոփուած են վանահայրերի մարմինները, ինչպէս Սամուէլ եպիսկոպոս Գառեան, ժիւս Սամուէլ, խաչատուր վարդապետ և այլն: Կայ և մի զանգակատուն, որ 1856 թուին է կառուցուած: Վանքի վրայ կայ ՆԱԸ (989) թուականը, որ դուցէ հիմնարկութեան թուականը լինի, թէև աւանդութիւնն ասում է, թէ վանքը հիմնուած է V-րդ դարում, ս. Մեսրոպի ներկայութեամբ: Իսկ դաւթի վրայ կայ հետեւեալ արձանագրութիւնը.

Եկայն պատուեսցում Եփնեայ յանուն սրբոց Թառգմանչացն մեռ Սահակայ եւ Մեսրոբայ, քանզի ՚ի սմա ծաղեաց մեզ լոյս ՚ի Հայաստան աշխարհի. 1029) փրկ. թվ. Գաւիթս այս կառուցաւ ի վանահայրութեան Սամուէլ եպիսկոպոսի 1800 ամի:

վանքը ունի և մի զանգակատուն, որբատաշ քարից շինած, որի վրայ արձանագրուած է.

Ջանգակասունս կաւոյց Դանձակեցի Պօղոս Ամիր-խանեանցը 1856 ամի:

Վանքը ունի պարիսպ, որի մէջ գտնոււմ են ութ դեղեցիկ խուց, պարտէզ և մի աղբիւր: *)

Գաւթում բարձրանում է մի թումբ, որի ստորոտում, կէս շրջանաձև շարուած են խաչքարեր, իսկ թումբի վրայ կայ մի ուրիշ մարմարոնեայ մաՀարձան, որի առաջին երեսին գրուած է.

Աս ամփոփին կմախֆ նախնեաց հանգուցելոց ընդ հովանեաւ մենաստանի ս. Թարգմանչաց. ի թիւն 405—1800 իսկ միւս երեսին՝ Կանգնի այս մահարձան ի պատիւ ոսկերաց որի աս երեւեցան ՚ի վերանորոգման թուին 1872—1883.

Վանքում կան երեք ձեռագիր աւետարաններ, որոնցից մինը լիշատակ է Գրիգոր Սիւնեաց իշխանի, 1312 թուին խաթարայ վանքին տուած: Միւս Հնութիւններից նշանաւոր է՝ մի եպիսկոպոսական կերպասեայ թագ 1640 թուից, նոյնպէս և մի եպիսկոպոս: Մասունքներից նշանաւոր է ս. Ստեփաննոս Նախավկայի մասունքը, որ նուիրել է վանքին Իգնատիոս եպիսկոպոսը 1558 թուին:

Վանքին պատկանում է 183 դեսեաւորն տեղ, բաղկացած վարելահողից, խոտահարքից և փոքրիկ անտառից:

Վանքին խնամակալ էր կարգուած այժմ Հանգուցեալ զանձակեցի Ներսէս-բէյ Տէր-Ներսիսեանը, որ թէ իւր անձնական գումարներով և թէ նուիրատուութեամբ մեծապէս բարելաւել է վանքը, վերանորոգելով շինութիւնները:

Վանքի վանահայրն է Թէոդորոս վարդապետ Չիրակունին, գրարաւ լեզուին Հմուտ մի անձն, որ երկար ժամանակ

*) Աւանդութիւնն ասում է, թէ այս աղբիւրը բղխել է, երբ սուրբ Մեսրոպը իւր քարոզութեան միջոցին կամենալով ժողովրդին հրաշք ցոյց տալ, իբրեւ մի Մովսէս խփել է քարին և հրամայել, որ ջուր բղխի:

վանքում ուսուցանում էր շրջակայ գիւղերից ուսման գիմող երեխաներին:

Թաւրգմանչաց անապատ.—Գտնուում է Մեծ Բանանց գիւղից արեւելահարաւ, հազիւ 2 վերստ հեռու մի փոքրիկ բլրակի հարթ գագաթի վրայ, որի երեք կողմը պատում են Ղաշխայ-քար, Աչառի-ծմակ, Նալթոքեան, Կարմիր-քար, Հին-ընապատ, Ճնճա-քար միմեանց կից լեռները, որոնց մէջ ձրդւում են Ծիրանաւորի և Անապատի ձորերը, որոնք միանալով կազմում են Բոլորանց ձորը: Առաջի երկու ձորերից հոսում են վտակներ և միանալով կազմում Բոլորանց գետը: Հին-ընապատ սարի և Ճնճաքարի միջև կայ մի նեղ անցք, որ, ինչպէս ասում են, ձգւում է մինչև լեռան միւս լանջը և կոչւում է Նաղիրի-ծակ: Ասում են, թէ հին անապատը եղել է այդ ծակից վերև, Հին-ընապատ սարի վրա:

Այժմեան վանքը անտաշ քարից շինուած, 15 մետր երկ. և 9 մետր լայնութեան հասարակ շինութիւն է, կամարակապ և անսիւն, և ունի միայն մի աւանդատուն և մի հասարակ դաւիթ: Արեւմտեան դռան կամարակապ քարը մի հին գերեզմանի խաչաքար է, որի վրայ գրուած է. Սբ. Խաչս Ովանէսին. միւս կողմում Միլ խոճա Ագիգին. Իսկ խաչի ներս ընկած մասում տարբեր տառերով՝ Զինեց զսբ. եկեղ. թվ. ՌՃԹ.

Վանքից փոքր ինչ հեռու գտնուում է մի, համեմատաբար աւելի լաւ շինուած, գմբէթաւոր զանդակատուն, ուր կայ հետեւեալ արձանագրութիւնը.

Եւ Պաղդասարի որդի Մանսեսի ներսէսս եւ Սսէփս սվ ինք ուրբ անապատիս ա. թուման վախմ. սոֆա տուին մեզ տաւեն դ. ժամ. եթէ ոք խափանի, պարտական լինի առաջի ասենին քրիստոսի. թվ. ՌՃԹ.

Այստեղ գտնուում է տապանը «Տէրունց Յարութիւնի որդի Գաբրիէլ եպիսկոպոսին 60 ամ վանահայր էր սա անապատիս, 96 ամեայ էր որ փոխեցաւ առ Քրիստոս. 18²/₁₃ 31 ՌՄԶ.»

Վանքի հիւսիսային կողմում, ուր ձգւում է ձորակը, նրկատւում է պարսպի մնացորդներ: Վանքի մօտ կայ 10 թա-

դակալ խցեր, որ բաւական լաւ են մնացել: Վանքի սեպհա-
կանութիւն է համարուում մի այգի, որի արդիւնքով կառա-
վարուում է այժմեան վանահայրը, 90 տարեկան Յովհաննէս
աբեղան, որ ինքն է հաց թխում, կերակուր եփում և մէն
մենակ ապրում այդտեղ:

Ծաղկոցավանք.—Գտնուում է Գառնակեր գիւղից հարաւ,
մօտ կէս ձերստ հեռու, ձամքոր գետի ձախ ափին, մի բարձր
ժայռի գլխին. վանքը անսիւն է և բաւական ընդարձակ, 9 մետր
30 ս. երկարութեան և 6 մետր 43 ս. լայնութեան. գմբէթ-
չունի, առջևից կցած է մի նորաշէն քարէ գաւիթ: Պատերի
մէջ կան միքանի խաչքարեր, որոնցից մինի վրայ կայ ՋԻԵ.
(1476) թուականը, իսկ մի ուրիշի վրայ՝ «Սուրբ Խաչ Տէր
Ունան պարոն Գաբրիէլին փաւարան թվ. ՌՃԼԸ»: Գաւթում
կան միքանի գերեզմաններ, որոնց շրջակայ գիւղացիները նըզ-
նաւորների գերեզմաններ են անուանում:

Հրեշտակապետաց վանք.—Ընկնում է Ծաղկոցավանքից
հարաւ, փոքր ինչ հեռու, լեռան ստորոտում: Վանքի երկա-
րութիւնն է 10 մետր 70 ս. լայնութիւնը՝ 8 մետր: Ունի մի
քարուկիր փայտէ գմբէթով գաւիթ, ուր կան միքանի գերեզ-
մաններ: Գաւթի հիւսիսային պատի մէջ էրկու սրբատաշ քա-
րերի վրայ արձանագրուած է.

«Ձմարնիւ Աստուծոյ շինեցաւ տուրք Միփայէլ եւ
Գաբրիէլս ձեսամբ Յովհաննէս վարդապետի եւ ման-
սեսի Յովհաննէսի հանդերձ միաբան եղբարք
թվ. ՌՄԿԵ»:

Գաւթի մէջ գտնուած շիրիմներից մինի վրայ.

Այս է հանգիստ նգնակեաց Յովհաննէս վարդա-
պետի շինող վանքս Մաղափ ուղի: թվ. ՌՄՀԷ»:

Վանքի հարաւային կողմում գտնուում են տասը խցեր
միաբանների համար, որ այժմ կիսաւեր են: Հասարակ քարի
մի հաստ պարիսպ պատում է վանքը: Վալուածքներ չունի,
բացի մի այգուց: Վանքը պահպանում է մի ծերունի քահանայ:

Վանքից մի քիչ հեռու կայ մի հին հանգստարան, որի
մէջ կան ճգնաւորների, վարդապետների գերեզմաններ:

Վանքի արևելեան կողմում, գետակի աջ ափի բերձում մի քարայր է գտնուում, որի մէջ երեք խաչքար կայ: Սա կոչուում է Հաբանց և աւանդութեան տակով, այստեղ ճգնել են միքանի ճգնաւորներ:

Մի քիչ էլ հեռու կայ մի դիւղատեղի, աւերակ եկեղեցի և հանգստարան. որ յայտնի է Պիրանաւուրի անունով:

Օխքը եղցի կամ Քաբաներձ. — Չարեքի վանքի մօտ, ջամքոր դետի ափին ձգուում է մինչև Ջիսլասարը մի լեռնաբաղուկ, որի հիւսիսահայեաց ծայրի քերձերում փորուած են քարայրներ, որոնց առաջը, բաց տեղերը քաշուած են պատեր: Ամբողջ քերձը և մանաւանդ այրերը պատած են խիտ անտառով, մի նեղ ուղի քերձի դադաթից տանում է դէպի այրերը, բայց այժմ այդ նեղ ուղին էլ խափանուած է և այս քարայրերը շատ դժուարամատչելի են: Սրանցից երկուսի մէջ կան վէժքարեր, հետեւապէս և եկեղեցի են եղած: Կիրակոս Քանձակեցու ասելով (եր. 103 և 105). Աղուանից Յովհաննէս կաթողիկոսը երկար տարիներ այս քարայրերումն է անցկացրել, յարձակումների երկիւղից ստիպուած:

Այս Քարահերձից փոքր ինչ վերև գտնուում է Աղիսաւէն աւերակ դիւղատեղին:

Մլգնաբերդ կամ Մածնաբերդ վանք. — Սա պատկանում էր Աղսարդանայ որդի Կիւրիկէ թագաւորին, որ մի առ ժամանակ էլ այդտեղ է կացել: Գտնուում է Հարցհանգիստ (Չովդառ) դիւղի մօտ, մի առանձնացած լեռան հարթ դադաթին: Վանքը երկու կամարների վրայ հաստատուած մի շէնք է և ունի մի դանդակատուն: Պռան վերև գրուած է.

Հնադարեան ուխտասեղիս յանուն սուրբ Սարգսի որէ Մլգնաբերդ, ճիմնովին նորոգեց Քանձակեցի Սողոմոն Յար. Նալչադարեանցն ծախիւք իւրով ի յիւստակ իւր կնոջն Բալախանումի, սրդւոյն Լեւոնի եւ համայն ննջեցելսց իւրոց ՚ի 1891 ՌՅԽ ամի:

Վանքի շուրջը պարիսպ է եղել, ինչպէս և խցեր, որոնցից միայն երկուսն են այժմ կանգուն: Վանքը այժմ ծածկուած է բարձր ծառերով:

Կարմիր եկեղեցի կամ Հոռմաեէն.—Գտնուում է Նիւկ-
զարի մօտ, ձամքոր գետի աջ ափին: Սրբատաշ քարով, խաչա-
ձև մի շէնք է, ունի դեղեցիկ կաթուղիկէ, մի աւագ խորան
և սրա հարաւային անկիւնում մի փոքր և մութ խորան:
Վանքն ունի նաև մի գաւիթ, ուր կան շատ գերեզմաններ,
բաւական թուով խցեր միաբանների համար և մի քարուկիր
շրջապարիսպ, որ արդէն կիսաւեր են:

Քարխանայ վանք.—Հիմնուած է Միրզիկ գիւղի մօտ,
մի լեռնահովտում. երեք կողմից սլատած է բարձր լեռներով,
առջևում տարածւում է մի խոր ձոր, որի միջով հոսում է մի
առուակ, որ գնում միանում է Գանձակ գետակին:

Վանքը շինուած է տորոնազոյն սրբատաշ քարով, ունի
երկու փոքր և մի աւագ խորան, վեց նիղ լուսամուտ և մի
դուռն: Վանքի երկարութիւնն է 12 մետր և լայնութիւնը՝
8 մետր: Բեմի ճակատին մի խաչքարի վրայ գրուած է. ԹՎ. ՌԿԵ.

Վանքը ունի և մի, հասարակ քարից շինուած գաւիթ,
ուր կան փէ—փՇ դարից միքանի գերեզմաններ:

Վանքը ունի և շրջապարիսպ ու միքանի խուցեր, կիսա-
ւեր դրութեամբ: Շրջապարսպի մէջ կայ Քեանդազիրմալ մա-
կանուանուած Սարգիս վարդապետի գերեզմանը:

Վանքը բոլորովին անխնամ է թողնուած:

Եղնասար վանք.—Գտնուում է Գետաշէնից դէպի հարաւ-
արևելք, հազիւ երկու վերստ հեռաւորութեամբ, մի լեռնա-
բազկի վրայ: Վանքը, որ կառուցուած է Եղիշէ առաքեալի
անուամբ, սրբատաշ քարերից, կամարակապ է և լանկում է
երկու սիւների վրայ: Գմբէթ չունի: Երկարութիւնն է 12,4 մ.
լայնութիւնը՝ 10,33 մ. Դրան հարաւային սեմի վրայ կար-
դացւում է. ԹՎ. ՌՃԼԵ. Ես Նա..ո..ա Մովսէս էրէց: Հիւ-
սիսային սեմի վրայ. Ի հոպելիանէ Ազատարէ Գ քուա-
նամարէ մեսասան սարիք վեր սար (1311) Ես անարժան
սէր Ղազարս գրեցի:

Վանքի շուրջը կայ բաւական թուով խցեր, որոնցից մի-
այն երեքն են այժմ կանգուն: Սրանք միմեանց կից են և կա-
մարակապ: Մուտքի վրայ կայ հետեւեալ արձանագրութիւնը.

ՍԵՆԵԱԿ ԿԵՐՏԵԱԿ ԵՐԱՇԱՊԱՆ. ՎԵՐԻՆ յԱՐԿՈՒ ԵՆ
ՊԱՆԱՊԱՆ, ՍԱԿԱ ՏԷՐԱԱՍԻՐ ՍՐԲԱՊԱՆ ԵՂԻԱՊԱՐԻԱ
ԸԾԱՐԱՆ: ՌՃԿՆ (1712):

ՎԱՆՔՐ ՈՒՆԿԵԵԼ Է Լ շՐՋԱՊԱՐԻՍԱԿ: ԴԱՐԻՍ ՍԿՂՐԻՅ ԱՅՍ
ՎԱՆՔՐ ԱՆԽՆԱՄ Է ԹՈՂՆՈՒԱԾ Լ ԱՅԺԱՄ ԱՅՂԱԽԵՂ ԽՈՂԵՐ ԵՆ ԱՄՀ-
ԼՈՒՄ: ԶԵՐԱՄ ՈՒՆԿԵՂՆԵՐՆ ԷԼ ՈՒԽՈՒ ԵՆ ՂԱՅԻՍ ԱՅՂԱԽԵՂ, ՍԱՌՆՈ-
ՐԱԿ ԱՂՐԻԼՐԻ ՄՈՒՄ ՄԱՍՏԱՂ ԱՆՈՒՄ, ԽՐԵՆՅ շՈՐԵՐԻՅ ԿԱՍՈՒՄ
ՎԱՆՔՐԻ ՄՈՒՄ ՂԵՆՈՒԱԾ ՍՈՒՐՔ ԾԱՌԻՅ Լ ՀԻԱՆՈՒՄ ԱՅՆ ՀՐԱՉԱՅԻ
ԱՌԱՐԱՆԻՅ, ՈՐ ՔԱՅԼՈՒՄ Է ԱՅՂԱԽԵՂԻՅ ՂԻՍՏՈՂԻ ԱՌՋԼ:

ԱՄԵՆԱՓԻՐԿԻՅ ՎԱՆԲ.— ԳՆԱՆՈՒՄ Է ՆՈՂՊԱՐ ՂԻՂԻ ՀԱ-
ՐԱԼ-ԱՐԼԱՄԱՆ ԿՈՂՄՈՒՄ, ԶԱՄՔՈՐ ՂԵՍԱԿԻ ԶՈՐԻՅ ՓՈՔՐ ԻՆՋ
ՔԱՐԶՐ: ԵԿԵՂԵՅԻՆ ԿԻՍԱԼԵՐ Է Լ ՂԱԼԹԻ ՎՐԱՅ ԿԱՅ ՀԵՍԼԵԽԱԿ
ԱՐԶԱՆԱՂՐՈՒԹԻՒՆՐ.

ԶՆՈՐԻՍՈՒՄ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՆ ԿԱՄԱՆ ԵՅ ԵՍ ԴԱՅԻՔ
ԵՂԻՍԿՈՒՅՈՍ ՆՈՐՈՂԵՅԻ ՂԵԿԵՂԵՅԻ ԱՅՍ յԻՇԱՏԱԿ ԻՆՆ
ԵՆ ԻՄ ԺՆՈՂԱՅ ԲԱՂՂԱՍԱՐԻՆ... ՔՎ. ՌՃԻԼ:

ՎԱՆՔՐԻ ՄԷՋ, ԲԵՄԻ ԱՌԱՋ ԿԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԽԱՋՔԱՐԵՐ, ՈՐ
ՐՈՆՅԻՅ ԱՄԵՆԱՄԵԾԻ ՎՐԱՅ ՂՐՈՒԱԾ Է.

Ի ԵՂԻՐԱՅԵՍՈՒՔԵԱՆ ԱՂՈՒԱՆԻՅ ՏՆ. ՏՆ. ՏՐՊԱՏԱՅ
Ա. ԿԱՔՈՒՂԻԿՈՍԻ, ՔԱՊԱՆՈՒՔԵԱՆ ԱՅՐԱՅԻՅ ԶԱՆԱՅ-
ՔԱՊԻՆ ԵՍ ՄԵՂԱՅԱՐՏ.... ՈՐՊԻՍ ԻՄ ՄԱՂԱՖԻԱ ԵՂԻՍ-
ԿՈՒՅՈՍՆ... ՆՈՐՈՂԵՅԱՖ Ա. ԱՄԵՆԱՓԻՐԿԻՅԱ.

ՎԱՆՔՐ ՈՒՆԻ շՐՋԱՊԱՐԻՍԱԿ Լ ՄԻՔԱՆԻ ԽՅԵՐ, ՈՐ ՆՈՅՆԱԿԵՍ
ԱԼԵՐ ԵՆ: ՄԻ ՔԻՋ ՀԵՈՒ, ՓՈՔՐԻԿ ԲՂՐԱԿԻ ՎՐԱՅ ԿԱՅ ՄԻ ՀԱՆ-
ՂՐՍՏԱՐԱՆ:

ԽԱՄԵԻ ՎԱՆԲ.— ԿԻՐԱԿՈՍ ՂԱՆՃԱԿԵՅՈՒ ԱՍԵԼՈՎ, ՔԱՐԱ-
ՀԵՐԶՈՒՄ ԲՆԱԿԼՈՂ ԱՂՈՒԱՆԻՅ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՐ «ՆԵ-
ՂՈՒԼՈՎ ԱՅԼԱՊՂԻՆԵՐԻՅ ԵԿԱԼ ՀԱՅՈՅ ԱՉԽԱՐՀՐ ԶԱՔԱՐԷ Լ ՆՐԱ
ԵՂՐԱՅՐ ԻՎԱՆԷ ՄԵԾ ԻՉԽԱՆՆԵՐԻ ՄՈՒՄ: ԵՆ ՍՐԱՆՔ ՄԵԾ ԱԼԱՌՈՒՄ
ՇՆՂՈՒՆԵՅԻՆ ՆՐԱՆ Լ ԻՎԱՆԷՆ ԲՆԱԿԵՅՐԵՅ ՆՐԱՆ ՄԻԱՓԻՐ (ՓԱ-
ՌԻՍՈՍ Լ ՔԱԼՍ ԿԱՄ ՔՈՒՍՏԻ ՂԱԼԱՌՆԵՐԻ ՎԵՐԻ ՄԱՍԵՐԸ) ՂԱ-
ԼԱՌԻ ԽԱՄՉԻ ԱՆՈՒԱՆՈՒԱԾ ՎԱՆՔՈՒՄ: ՍԱ ՍԿԱՅ ԱՅՂԱԽԵՂ ՄԻ
ՄԵԾ Լ ՀՐԱՉԱՅԻ ԵԿԵՂԵՅԻ ՉԻՆԵԼ, ԲԱՅՅ ՂԵՈ ՋԷՐ ԱԼԱՐԱՆԵԼ, ԵՐՐ
ԽԱՓԻԱՆՈՒՆԵՅ, ՈՐՈՎՀԵՍԼ ԵԿԱԼ ԽՈՐԱՍԱՆԻ ՍՈՒԼՏԱՆ ԶԱԼԱԼԱՂԻՆՐ

և արշաւեց վրաց թագաւորութեան վրայ» *), այնուհետև հետ-
դհետէ եկան այլազղիներ զօրքերը ու աւերեցին Հայոց, Աղուա-
նից և վրաց աշխարհները: Սրանից յետոյ դարձեալ այստեղ
բնակուեցան Աղուանից կաթողիկոսները և շինեցին, աւարտե-
ցին վանքը **): Ահա այս պատմական վանքն է, որ գտնու-
ում է Մեծ Ղարա-Մուրատ աւերակի արևելահիւսիսային կող-
մում, մի հովտի մէջ: Երկարութիւնն է 15 և լայնութիւնը
9 1/2 մետր: Երկու սրբատաշ քարի վրայ յնուելիս է եղել ձե-
ղունը, որ այժմ բոլորովին փլել է. հիւսիս-արևելեան կողմում
բարձրանում է երկյարի զանգակատունը, նոյնպէս սրբատաշ
քարից շինուած: Այստեղ աստիճանաւոր պատուանդանի վրայ
դրուած է մի քարեայ խաչ, որ շատ գեղեցիկ քանդակադու-
ծուած է և կրում է վերան հետեւեալ թուականը. ԹՎ. ՌՁԸ.
(1629):

Վանքը ունեցել է շրջապարիսպ և միաբանների խցեր,
բայց այժմ բոլորովին քանդուած են:

ԽՈՒՆԻՍԱՅ ՎԱՆԲ. — Սա մի փոքրիկ, գեղեցիկ, զմբէթա-
ւոր վանք է նոր Գետաբակի արևելեան կողմում, Գետաբակի
վտակի ձախ ափին. մի հարթակի վրայ շինուած: Այժմ թէև
կանգուն, բայց անխնամ է թողնուած:

ՊԱՆՏԱՅԻՆԻ ՎԱՆԲ. — Սա հիմնուած է համանուն սարի
զաղաթին, որ գտնւում է Հաճիքենդի մօտ: Լեռը միայնակ,
բրդաձև բարձրանում է մինչև 5000 ոտնաչափ բարձրութեան
և զաղաթին ունի մի փոքրիկ հարթ տարածութիւն: Այնտեղ,
ուր այժմ կանգնած է մի փոքրիկ, հասարակ քարից շինած
զմբէթաւոր մատուռ, հնումը մի մեծ վանք է եղել, բաւակա-
նաչափ խցերով և ունեցել է միաբանութիւն: Այժմ միայն
ս. Աստուածածնի տ նին բաւական մեծ բազմութիւն ուխտ է
դալիս այստեղ:

ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳՍԻ ՎԱՆԲ. — Սա մի փոքրիկ մատուռ է Հին
Գետաբէկի մօտ, մի բարձր և գեղեցիկ ուրաՀարթի վրայ:
Գետաբէկի սղնձահանքի կառավարիչը այստեղ պատշգամբ,

*) Գիրակոս Գանձակեցի. եր. 105—106:

**) Անդ. եր. 171:

խոհանոց է շինել տուել և յաճախ զբօսանքի է դալիս:

Կիրակոս Գանձակեցու ասելով, այս վանքում ապաստանել է Յոհան վարդապետ Մայրավանեցին, Եզր կաթողիկոսից հալածուելով և Մայրազոմեցի կոչուելով:

Ամենափրկիչ վանք Գիւլիսեանի. — Գտնուում է Գիւլիսեան գիւղից երկու վերստ հեռու, դէպի հարաւ-արեւմուտք, Աղ-սու կոչուած վտակի ձախ ափի մօտ, մի անտառապատ ձորակում: Տաճարը շինուած է անտաշ քարով չորս բոլորակ սիւների վրայ և ունի 23 մետր 50 սանտիմետր երկարութիւն և 10 մետր լայնութիւն: Երկու փոքրիկ, նեղ լուսամուտնհր աղօտ լոյս են սփռում ներսը, ուր կան մի մեծ ու երկու փոքր խորաններ և երկու խորհրդարան: Միակ, հարաւային դուռը այժմ քանդուած է, այս պատճառով էլ տաճարը թուրքերի անասունների ապաստարան է դարձած: Աւագանի մօտ, որ նոյնպէս կիսով չափ քանդուած է կայ ՌՂ (1641) թուականը:

Տաճարի արեւմտեան կողմին շատ մօտ կան երկու թաղական սենեակներ, որոնցից մինի դռան սեմի վրայ գրուած է. ԹՎ ՌՃԿԻ. յիշատակ է այս օթաղս Եղիա վարդապետին:

Տաճարի միւս, հիւսիս-արեւելեան կողմում գտնուում են միաբանների խցերը, որ նոյնպէս անատնանոց են դարձած և այժմ կիսաւեր դրութեան մէջ են: Թէ այս խցերի և թէ տաճարի կտուրին բուսած են ծառեր:

Վանքից հազիւ քսան և հինգ քալլ հեռաւորութեան վրայ կայ մի փոքրիկ, քարուկիր մատուռ, որ այժմ ուխտատեղի է: Զնորհիւ այն հանգամանքի, որ այս մատուռը դուռ ունի, մաքուր է մնացել և թուրքերի անասունները ներս չեն մտել: Այս մատուռի մէջ մի խաչի վրայ գրուած է. «Հիւրիա ապաւստոսդին»: Դռան առաջ էլ մի գերեզման կայ հետեւալ տապանագրով. «Այս է հանգիստ Հիւրեղ դասին, տղաչեցէք. թվ. ՌԿԲ.»:

Դասի բէկանց վանք. — Գտնուում է Գիւլիսեան գիւղից ներքեւ, Ինջա գետի աջ կողմում: Սա մի հասարակ, փոքրիկ վանք է, այժմ կիսաւեր: Զուրջը կան միաբանների խցեր և գերեզմանատուն: